

EN GYMNASIELÄRARES TANKAR OM HISTORIEUNDERVISNINGEN

Av lektorn, docenten GUNNAR HESSLÉN, Göteborg

»ATT väcka kärlek till fosterlandet, lägga grund till en god medborgaranda samt inskräpa vikten av humanitet och objektivitet i uppfattning och omdöme bör vara all historieundervisnings mål», säges det i de för läroverken gällande metodiska anvisningarna. Även om man är villig att fortfarande godtaga denna från mera idylliska tider stammande målsättning, så måste det nog ändå sägas ut att en förskjutning av innebörden i de ovan återgivna orden och alltså också i det uppgivna målet ägt rum.

Skulle det formuleras nu, skulle det — hoppas jag — heta, att historieläraren skall väcka kärlek till Sverige och det som varit och är svenskt, lägga grund till en god svensk medborgaranda samt inskräpa vikten av humanitet och objektivitet i uppfattning och omdöme. Det är med andra ord inte en medborgaranda i största allmänhet utan en känsla för vad som är svenskt, för vad som passar oss svenskar, som skall fostras fram.

Denna inställning är inte och får inte bli till en nationalistisk yra med en »hurra-vad-vi-är-bra»-patriotism och med ett förakt för andra folk i släptåg. Den sorten finns det för tillfället tillräckligt av i världen ändå! Men vår medborgaranda och vår fosterländskhet har länge varit allt för blek, blodlös och resonerande. Vi ha haft svårt att låta bli att betrakta vår egen historia endast utifrån. Det synes mig rätt typiskt, att när en elev skall redogöra för ett historiskt händelseförlopp och talar om danskar, svenskar, ryssar etc., så använder han som regel pronomenet »dom» om allesamman, det faller honom ej in att säga *vi*, när det blir tal om svenskar. Det har knappast varit riktigt »fint», riktigt »kulturellt» att deklarerera sig som svensk till liv och själ. Men nu tror jag det kan vara på tiden, att vi alla lära oss att öppet bekänna vår kärlek till Sverige och det svenska. Någon har nyligen sagt på tal om allt detta: jag älskar min mor inte därför att jag tror att hon är skönare, ädlare och rikare än andra utan därför att hon är *min* mor. Så ock med vårt förhållande till det svenska.

Visst skall historieläraren alltfört vinnlägga sig om objektivitet och söka lära sina elever att se så opartiskt som möjligt på historiska och samhällseliga frågor, men han behöver därför inte dölja sin kärlek till sin »mor», och han får inte av rädsla för bristande objektivitet skjuta undan det aktuella och de brännande frågorna för dagen. Hur skall den uppväxande ungdomen kunna bli goda medborgare i en folkstyrd stat utan att den har kunskaper om statens inre och yttre problem, om de aktuella frågorna och deras historiska bakgrund. Utan kunskaper kan ingen bilda sig ett eget omdöme i en fråga. Men det måste en svensk medborgare kunna göra, ty han har själv medansvar i rikets styrelse. Den okunnige är det lättaste bytet för en samvetslös propaganda. Till de okunniga och alltså mindervärdiga i ett på självstyrelse grundat samhälle måste naturligtvis också de räknas, som fått en nationalistiskt eller partipolitiskt ensidig medborgarutbildning. Då det ju är historieläraren som mer än andra har den ansvarsfulla uppgiften att utbilda och fostra blivande medborgare, bör det för honom vara en bjudande plikt att vara objektiv i sin gärning.

Men objektiviteten kräves också av andra praktiska skäl. Det kan nämligen ej vara vår skolas uppgift att producera medborgare med färdiga, patenterade åsikter, åsikter som de maktägande anse det vara opportunt att undersåten hyser. Nej, dess uppgift bör väl vara att skapa självständigt tänkande individer, och det målet når man ej med en ensidig och osann inställning till verkligheten omkring oss. Hur skulle för övrigt en sådan historieundervisning taga sig ut och av eleverna bedömas i en folkstyrd stat, där ordet är fritt och tanken obunden?

Men historieläraren skall samtidigt giva sina elever en *svensk*, om de nationella frihets- och rättsvärderna medveten syn på de sociala och politiska problemen. Det får inte fostras i våra skolor en ungdom, som är nationellt och andligen rotlös, den och vi alla måste bli medvetna om vårt nationella arv och vår svenska särart, så framt vi över huvud vilja bestå som ett fritt folk. Var stode t. ex. Danmark i dagens läge, om det ej haft en stark, nationell folklig kulturtradition och om det danska folket ej varit — eller blivit — fullt medvetet om denna?

Eftersom jag hävdad historielärarens speciella ansvar och centrala ställning i fråga om medborgarutbildningen må, innan jag går vidare, ett par ord sägas om andra skolämnens betydelse härutinnan. De som främst komma i åtanke äro väl modersmålet (litteraturhistoria) och kristendom. Det förefaller som om littera-

turhistorieundervisningen — eller skolans litteraturläsning — kunde i någon mån nyorienteras ur de synpunkter som här anlagts. Naturligtvis har kristendomsundervisningen mycket att ge för medborgarutbildningen. Ansvarskänsla och rättskänsla, pliktuppfyllelse och kärlek till nästan, allt dygder som kristendomsundervisningen naturligt och otvunget får tillfälle att inpränta, höra till ett sant medborgarskap, men denna undervisning får inte läggas så, att den enbart blir ett slags etisk medborgarkunskap eller moralisk motivering för ett demokratiskt styrelsesätt, som många både inom och utanför skolan i nyvaknat demokratisk-kristligt nit synes vilja göra den till. Kristendomen är något mer och djupare, frågan om den enskilda själens förhållande till Gud får aldrig skymmas av nog så viktiga sociala och demokratiska tankegångar.

Av det föregående torde ha framgått, att det på samma gång gäller att ge en personlig svensk, på inlevelse grundad syn på historien och på de aktuella politiska och samhällliga frågorna samt en objektiv, på vetenskaplig forskning byggd framställning. Detta är alltså det konststycke som bör fordras av en historielärare. Några exempel!

Man kan framhålla, att Sverige är en av de äldsta, för att ej säga den äldsta ännu bestående staten i Europa, att vårt land alltså varit ett eget rike så långt tillbaka, som vår historia går. Denna frihet har visserligen några gånger varit mycket allvarligt hotad, men den fria, beväpnade svenska bonden har — om också inte helt på egen hand — värjt landet.

Men också på annat sätt ha vi varit fria. Livegenskap har aldrig funnits i landet, och när det en tid såg hotande ut för de svenska bönderna på grund av adelsväldet och utländska inflytelser, så hade bönderna själva kunskaper och initiativkraft nog att slå larm och tillsammans med konungamakten avvärja faran. Och i erövrade provinser, där sedan gammalt livegenskap fanns (t. ex. Balticum), sökte de svenska myndigheterna mildra den och skydda bönderna mot godtycke. Då de skånska provinserna lagts under den svenska kronans välde, dröjde det blott 6 år, tills dessa landskap fingo sända representanter till den svenska fyrståndsriksdagen och alltså fingo full del i Rikens Ständers fri- och rättigheter.

»Att vara svensk är att vara fri.»

Det kan vidare uppvisas för eleverna att det med full rätt i vår

ännu gällande regeringsform (§ 57) talas om »svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta...».

Även en annan »urgammal rätt» kan vara förtjänt av ett påpekande i detta sammanhang. Ståndens besvärsmätt, d. v. s. riksdagsmännens rättighet att inför Kungl. Maj:t på riksdagen framföra önskingar och klagomål beträffande förhållandena i riket eller i vederbörandes landsända, har alltid varit erkänd även under karolinska tiden och under 1789 års statsskick. Gustav III:s sista år ha ju namn om sig att vara en det kungl. godtyckets tid, men ståndens allmänna och enskilda besvär togos upp och remitterades även under denna tid i vanlig ordning till kollegier, domstolar, landshövdingar etc. I nu gällande regeringsforms 89:de § fortlever detta institut. Vad det betytt för friheten och rättssamhället att en fri, i laga former reglerad kritikrätt av riksstyrelsen funnits, bör kunna vara uppenbart. Det engelska parlamentet fick under kampen mot Stuartarna erfara vad det betydde att ej längre ha denna »besvärsmätt» okränk't och var därför ej sent att vid den stora konstitutionella uppgörelse, som föregick Wilhelm III:s tronbestigning, särskilt fastslå »att — som det heter i Declaration of rights — det är undersåtarnas rätt att vända sig med petitioner till konungen och att allt fängslande och alla förföljelser för sådant hänvändande äro olagliga».

Denna konstitutionella frihet, »som blivit ett med vårt väsen» (Lagerroth, Svensk Tidskrift 1940) förutsätter också en personlig frihetssfär. Det se vi redan i landslagens konungabalk. Kungen lovar i konungaeden att styrka rättvisa, vara allmogen trygg och trogen, ingen fattig eller rik fördärva till liv eller lem utan att han blivit förvunnen efter rikets lag o. s. v. Det är alltså lagen som från början sättes i högsätet, ej det kungl. godtycket. Hur var det i vissa andra länder? Inte var det lagen, som härskade, när Richelieu eller Ludvig XIV satte sina ovänner på Bastiljen. Men det är just mot det kungl. godtycket, som man först och kraftigast reagerar vid franska revolutionens utbrott. I Sverige behöfve vi däremot ej riva ned någon Bastilj och ej efterbilda någon »förklaring om de mänskliga rättigheterna». Bestämmelserna i konungabalken och löftena i konungaeden hade förblivit förpliktande och finnas allt fort i gällande rätt, i regeringsformens 16:de §.

Inte minst i tider, sådana som vi nu uppleva, kan det vara värdefullt att framhålla för ungdomen, vad som menas med en rättsordning och den oerhörda betydelsen av att den får behålla sin förpliktande karaktär. Vi kunna visa upp vad följderna blivit, då

rättsordningen genombrutits av godtycke. Vi kunna peka på »danska fogdar» före Engelbrekts resning, på Erik XIV:s Sturemord, på de frihetstida ständernas partidomar, på olagligheter under Gustav III:s senaste år; vi kunna också visa hur i samtiden utanför vårt land »domar» avkunnas utan att de dömdas »brott» varit genom gällande lag kriminaliserade och vad ett sådant tillstånd leder till.

De anförda exemplen må vara tillräckliga. På detta sätt kan man, menar jag, i all stillhet visa fram, vad som är vår egen tradition i fråga om frihet och rätt, vad som kan kallas för »den svenska linjen». Det kan ske — och måste ske — utan stickord åt grannar och andra folk och utan något patentpatriotiskt flåsande. En lärare, som verkar i överdrivet och ovist nit — även patriotiskt! — väcker hos sina elever opposition och löje. Ungdom är mycket lyhörd för det som klingar falskt eller verkar uppstylat. Driver någon sin undervisning så att han utmanar den ungdomliga oppositionslustan eller löjet, så har han åstadkommit det rakt motsatta till det han åsyftat och velat.

Även en annan, kanske mera smygande fara kan dock hota en dylik historieundervisning. Det kan bli lockande att lägga händelser och personligheter till rätta för det mål man vill nå. Men vi få aldrig pruta av på sanningskravet, vi få inte servera en förfalskad historia. Om berättelsen om Torgny Lagman på Uppsala-tinget av forskningen utmönstras ur vår historia (jag tar givetvis ej här ståndpunkt till frågan om så skall ske eller ej), så får han inte dröja kvar i historieundervisningen bara för att det passar så bra att med honom illustrera den forntida folkfriheten. Vi måste inrikta oss på en lugn och värdig nationell historieundervisning, där objektivitet i uppfattning och omdöme bevarats såsom redan förut framhållits.

Det arv vi alltså fått, skola vi söka att bevara. Det bör nämligen framhållas att intet folk kan bygga sin framtid på annan grund än den, som murats av dess förflutna. Vi kunna se oss omkring i historien och finna många bevis för den satsen. England har en lång och i det stora hela lugn konstitutionell utveckling bakom sig och har byggt vidare på den grunden, den byggnaden har stått och kunnat byggas på och moderniseras i lugn och ro trots stormar. Men när Frankrike söker anpassa sig efter den konstitutionella modedoktrinen och ta efter det engelska statskicket 1875 (1871), så blir det länge en ren karikatyr med oändliga ministerkriser, skandaler och missgrepp. Det var de demokratiska staterna Eng-

land, U. S. A. och Frankrike som utgingo som segrare ur världskriget, och de besegrade och nybildade staterna sökte därför taga efter segrarnas statskick, men — det gick som det gick! Weimarrepublikens, Polens, de baltiska staternas, det liberala Rysslands (under Kerensky) författningsutveckling är oss vittnesbörd nog. Det kan tydligen vara ett vågsamt experiment för en nation att huvudstupa ge sig självstyrelsen i våld, om det saknar tradition för en sådan folkets frihet.

Men är detta resonemang riktigt, kunna vi också omvänt använda det på våra svenska förhållanden. Inte heller det traditionella svenska samhällsskicket kan utan stora vådor stöpas om i någon ny statsform efter dagens modelärer. Ett folk, som vårt, som från hedenhös varit vant vid frihet, självstyrelse och självansvar, som vant sig att tänka självt såväl i vardagens små lokala styrelseangelägenheter som i folkets stora ödestunga livsfrågor, ett sådant folk kan inte helt plötsligt kostymera om sig i diktaturens mantel och bli ett folk av »ledda». Vår egen historia talar ju om, hur det gick, t. ex. när under mitten av 1600-talet aristokratien efter utländska förebilder och delvis på grund av utländskt påbrå söker införa ett adelsvälde av feodal typ; eller hur det slutade, när den »envålds, allom bjudande och rådande suveräna konungen» i Karl XII:s gestalt söker leda riket utan känning med Ständerna.

Jag tror, att allt detta är något som vi ha plikt att säga. Svensk ungdom bör bli medveten om vår speciella egenart, men den skall bli det på ett sätt, som kan skapa förstående även för andra folk och för deras naturvuxna institutioner. Ha vi kommit så långt, då mästra vi inte andra folk och deras livsstil, men vi reagera — hårt och obönhörligt — mot folk och riken, som försöka trycka sin stil och sina åskådningar på andra.

Ett folk behöver samlas omkring symboler av ena eller andra slaget. Vi ha tronat på minnen från fornstora dar, då ärat (och fruktat!) vårt namn flög över jorden. Men är det inte en ganska ogripbar och för vår tids människor svårbegriplig storhet att samlas omkring? Kunde det inte vara på tiden, att vi samlades omkring och hyllade våra fäders kamp för friheten och rätten, deras ansvarskänsla och självdisciplin. Det är framför allt vår självständiga samhällsutveckling, som vi ha anledning att slå vakt omkring och känna oss stolta över.

Men skola vi fostra medborgare, få vi ej blott giva dem en orientering, om det som varit och är svenskt genom tiderna, utan även orientera dem i det aktuella läget, utrikes och inrikes. Det gamla

talet, att en historiker inte kan nalkas sin egen tid närmare än 50 år, är lyckligtvis äntligen förvisat till den skräpkammare, där det hör hemma. Skolans historieundervisning måste, om den vill vara en medborgarefostran, sträcka sig fram till det direkt aktuella både utrikes- och inrikespolitiska läget; eleverna ha rätt att exempelvis bli orienterade i det nuvarande krigets bakgrund och förlopp eller i den svenska försvarsfrågans olika faser under senaste decennium.

Det är naturligtvis mycket svårare än eljes att i dessa frågor vara på en gång »personlig och objektiv», ty här har ingen allsidig bearbetning varit möjlig och här saknas det nödvändiga historiska perspektivet; det personliga ståndpunktstagandet vilar här mera på politisk uppfattning än på verklig kunskap. Detta gör att mången lärare av fruktan för partiskhet eller ett dagspolitiskt ståndpunktstagande inför sina elever gör sin framställning så sval och opersonlig som möjligt. Han söker spela den torre och känslolöse krönikörens roll. Det är en lättförklarlig och på sitt sätt aktningsvärd ståndpunkt, ty man vill för allt i världen ej släppa in partipolitisk eller utrikespolitisk propaganda i skolorna. Spåren förskräcka! Frågan är bara, kan läraren även med bästa vilja i världen verkligen vara den opartiske och känslolöse krönikören. Gör han inte — kanske omedvetet — ett känslobetonat val bland de fakta och de synpunkter han meddelar sina elever och måste inte hans framställning och undervisning lida av att personligheten ej längre får komma till sin rätt?

Det är mycket svårt att här komma med generella påståenden. Det kan finnas de lärare, för vilka ett torrt opersonligt framställningssätt, då det gäller det aktuella, är det naturliga. Men det finns säkerligen många fler, för vilka detta blir förkonstling och en olidlig tvångströja. Jag undrar, om det inte för dessa senare är bättre, om de ärligt deklarerar: detta är min åsikt. Men det åligger givetvis dessa att, så samvetsgrant som de förmå, också redogöra för motpartens åsikt. Det värsta av allt är den, som tror sig vara opartisk utan att vara det. Medvetandet om partiskhet är i stort sett dennas eget korrektiv. För en skolad historiker är det väl för övrigt en nästan självklar sak, att han låter även andras meningar komma till tals. Jag tror, att man undgår många av de faror, som lura just vid behandlandet av de aktuella momenten i historiekursen, om man från början lägger sin undervisning så, att man vänjer eleverna vid en fri diskussion. De skola veta, att de på alla punkter få fråga och göra invändningar. Friheten till diskussion under lektionerna är, skulle jag tro, ett annat gott korrektiv mot en en-

sidig undervisning. Dessutom ger detta fria meningsutbyte så ofantligt mycket mer av kunskaper om och »förstånd på» det genomgångna.

Om historien skall fostra goda medborgare i en folkstyrd stat, så måste det aktuella vara en viktig del av skolans historiekurs. Men då måste också den blivande medborgaren orienteras i den svenska statens och det svenska samhällets organisation och förhållanden. Detta ingår som moment i nuvarande kursplaner, och det är gott och väl. Men ingår det också på allvar i undervisningen? Är det inte så att på många håll denna del av student- resp. realexamenskursen slarvas igenom på några timmar »på grund av bristande tid»? Får jag döma av de erfarenheter jag gjort som examinerare i privatiststudentexamen, så tycks det vara en mycket vanlig uppfattning bland abiturienterna från privat undervisning att »det där, det är väl inte så noga!». Ett exempel. En privatist i julas klarade med glans — och mer än jag begärde av honom — spanska tronföljdskriget och freden i Utrecht o. dyl., men när jag bad honom redogöra för hur ett landsting utses och vad det har för uppgifter, svarade han, att det var magistraten som tillsatte landstingen. På den senare delen av frågan hade han endast tystnad till svar! Ytterligare exempel av liknande art skulle kunna givas.

»Medborgarkunskapen» måste i ett land med omfattande självstyrelse och medborgaransvar som vårt få en annan ställning i undervisningen än den på många håll synes ha. Det kan också ifrågasättas, om den ej borde få en annan ställning även i undervisningsplanen. Det har nyligen med en viss rätt påtalats (bl. a. av Tingsten) att vid historieundervisningen de senaste årtiondenas ekonomiska och sociala förhållanden ej ägnats tillbörlig uppmärksamhet. Och visst är, att på detta område åtskilligt ännu finnes att göra. Men skulle det inte därjämte vara självklart, att en person, som går ut i livet, hade en hum om en del viktigare lagstaddanden t. ex. om äktenskap, om arvsrätt, om fattigvård, om förvärvande och innehav av fast och lös egendom, om strafflagens viktigare bestämmelser o. s. v.

Detta krav kan draga med sig behovet av mera tid anslagen just för »medborgarkunskapen». Hur detta i så fall skulle kunna tillfredsställas — om genom att anslå flera timmar åt »historia med samhällslära» eller genom ett uttunnande av vissa partier av den övriga kursen — det är en fråga, som skulle kräva allt för mycket utrymme för att här kunna behandlas.

Detta är emellertid oväsentligheter. Det viktiga är att vi i skolorna få en god svensk medborgarebildning, så att vårt lands uppväxande släkte ej löper risk att bli offer för första bästa propaganda för åsikter och styrelseformer, som ej passa oss utan komma att bliva förödande för en svensk kultur och för det svenska folkets livsbetingelser. Vår ungdom skall fostras att känna en förpliktande vördnad inför fädrens verk och känna ansvar för detta inför gångna och kommande generationer. Den skall få klart för sig att den grund vi stå på är lag och rätt, frihet och självsvar. Ett träd kan ej stå upprätt i stormen, om det ej är ordentligt rotfäst i den jord, där det vuxit.
